

B. STENGE CSABA

SÚLYOS HATÁRINCIDENSEK CSEHSZLOVÁKIA ÉS MAGYARORSZÁG KÖZÖTT 1938. OKTÓBER– DECEMBERÉBEN (I. RÉSZ)¹

Bevezető

A trianoni békeszerződés revíziójával kapcsolatos politikai helyzet miatt a csehszlovák–magyar viszony rendkívüli mértékben kiéleződött 1938 októberére, emiatt 1938 őszen négy olyan súlyos határincidens zajlott a két ország között, melyek során Magyarország és Csehszlovákia reguláris fegyveres erőinek legalább két tagja elesett (ez a tanulmány az irreguláris erők tevékenységét, határincidensekben történt részvételét nem vizsgálja). Három súlyos határincidens történt még október elején, az 1938. október 9–13. között zajló komáromi tárgyalások megkezdése előtt (ezután sem az első bécsi döntésig, 1938. november 2-áig, sem az azt követő másfél hónap alatt hasonlóan súlyos incidens már nem történt). Ezt követően, az év vége előtt, 1938. december 19-én zajlott még egy olyan határincidens, melynek során mindkét oldalon egy-egy fő elesett (ez egy az első bécsi döntéssel vissza nem tért, magyar többségű településnél történt).

Magyar viszonylatban ezeknek a határincidenseknek az áldozatai tekintendők a magyar királyi honvédség és a Magyar Királyság első hősi halottainak az 1938–1945 közötti időszakban. Bemutatásuk egyrészt az ismeretlen neveik és az események feltáratlan részleteinek ismertetése miatt fontos, de a tanulmányban sor kerül a felelősök megállapítására – ha beazonosíthatók –, az ő mozzatórugóik felvázolására, az egyénileg felelős tisztek későbbi katonai pályafutásának ismertetésére is (melyet nem befolyásoltak érdemben, negatívan az általuk kirobbantott 1938-as határincidensek).

Kiemelendő az az aspektus is, hogy – az októberi határincidensek okán – a magyar hadigondozásról szóló törvényi szabályozás is kisebb korrekcióra szorul. A hadigondozásról szóló 1994. évi XLV. törvény,² az ennek módosításáról szóló 2015. évi CIV. törvény,³ illetve a hadigondozásról szóló 1994. évi XLV. törvény végrehajtásáról szóló 113/1994. (VIII. 31.) Korm. rendelet,⁴ és az ennek módosításáról szóló 200/2015. (VII. 23.) Korm. rendelet⁵ sem definiálja pontosan és egyértelműen a kezdőidőpontot, melytől az ellátás igénybevételére jogosultak lehetnek az érintettek. Az ezzel kapcsolatos kezdőidőpont megállapítására a hadigondozásról szóló 1994. évi XLV. törvény 2015. május 21-én az Országgyűlés elé terjesztett törvénymódosítási javaslatának indokolása alapján került sor – bár ez nem jogi aktus –, melyben 1938. november 2-ai dátum szerepel (nyilvánvalóan az első bécsi döntés napjához kötődően).⁶ Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság honlapján szintén ez a

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

² https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400045.tv (Letöltés ideje: 2017. július 5.)

³ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1500104.TV&txtreferer=99400045.TV (Letöltés ideje: 2017. július 5.)

⁴ https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400113.KOR (Letöltés ideje: 2017. július 5.)

⁵ <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk15108.pdf> (Letöltés ideje: 2017. július 8.)

⁶ <http://www.parlament.hu/irom40/04972/04972.pdf> (Letöltés ideje: 2017. július 15.)

kezdőidőpont szerepel a hadigondozással kapcsolatos ügyintézésnél,⁷ ez azonban kizárná az 1938. október eleji események hősi halottainak hozzátartozóit. Azonban mint arról a tanulmányban részletesen szó esik, a hónap első harmadában tizennégy honvéd és egy civil halt meg magyar oldalon az összecsapásokban, ezeket az elesett katonákat pedig az adott időszakban hősi halottá nyilvánították, így az ő hozzátartozóik is jogosultak lennének az ellátás igénybevételére (hadigyámolt és hadigondozott családtag már nem, de hadiárva ellátásért folyamodó még lehet ez esetekben is). Ezek alapján a vonatkozó szabályozásnál a kezdőidőpont meghatározása mindenképpen kismértékű korrekcióra szorulna, azt vagy 1938. október 5-re, vagy 1938. október 1-re kellene módosítani.

1938. október 5. Kacagópuszta

Az előzmények

Az első és egyben a legsúlyosabb, legtöbb halálos áldozattal járó határincidens 1938. október 5-én történt Borsod, Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye északi határán, mely előbb mint Felsőhangonynál végrehajtott vállalkozás szerepelt a hivatalos iratokban, később általában az elcsatolt területen lévő Kacagópusztáról nevezték el, mivel a támadó magyar csapatok ettől közvetlenül délre szenvedték el a legsúlyosabb emberveszteségeiket.

A határkonfliktusban magyar részről a miskolci 7. határbiztosító-csoport egri 7/III. határbiztosító-osztályának Felcsiki Gábor százados⁸ vezette, Hangony térségében diszlokáló 7/9. határbiztosító-százada vett részt, mely 1938 őszén 18 km-es határszakaszon látta el az államhatár biztosítását három kikülönített őrssel Urajon (7/20. hb. őrs), Hangonyon (7/21. hb. őrs) és Domaházán (7/22. hb. őrs).

Ez esetben a határkonfliktus kirobbanásáért, és így a súlyos személyi veszteségekért is egyértelműen 7/9. határbiztosító-század parancsnoka, Felcsiki Gábor százados volt a felelős, aki saját hatáskörben rendelte el százada támadását (a súlyos személyi veszteségekért részben Meskó Tibor hadnagy is felelős volt, aki maga is elesett, lásd erről részleteiben később).

Nem sokkal az események után Felcsiki hosszú – mintegy nyolcvanoldalas – visszaemlékezést írt a határincidensről, melyet 1941 júniusában fejezett be. Bár ez értelemszerűen szubjektív és öngazoló írás, nagyon értékes forrás nemcsak Felcsiki motivációit, de az események lefolyását tekintve is. Ennek oka, hogy Felcsiki jól láthatóan nemcsak a saját memóriájára támaszkodva írta le az eseményeket, de százada korabeli, akkor még meglévő iratanyagának jelentős részét, egyes alárendelt tisztjeinek – Dabrowszky Géza és

⁷ <https://www.onyf.hu/hu/uegyintezes/%C3%BCgyint%C3%A9z%C3%A9si-t%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3k/116-nyugd%C3%ADjoly%C3%B3s%C3%ADt%C3%A1s/1846-t%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3-a-hadigondoz%C3%A1sr%C3%B3l-sz%C3%B3l%C3%B3-1994-%C3%A9vi-ylv-t%C3%B6rv%C3%A9ny-m%C3%B3dos%C3%ADt%C3%A1s%C3%A1r%C3%B3l.html> (Letöltés ideje: 2017. július 21.)

⁸ Felcsiki (1929-ig Falcsik) Gábor (Agárd [1904-től Zemplénagárd], 1901. szeptember 1.–Miskolc, 1977. július 4.) 1921. augusztus 20-án került hivatásos gyalogos hadnaggyá avatásra, és a 13. gyalogezrednél kezdte szolgálatát. Főhadnaggyá 1924. augusztus 20-án, míg századossá 1932. május 1-el nevezték ki. A 13/II. gyalogzászlóalj állományából 1937. május 1-el helyezték át a 7/9. határbiztosító-századba. 1938-at követő katonai pályafutását lásd később a főszövegben. Születési és halálozási adatairól lásd MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára XXXIII. 2/a. Agárd 1901. évi állami születési anyakönyvi másodpéldánya, 76. fsz. bejegyzés, ill. XXXIII. 1/a. Miskolc I. kerület 1977. évi állami halotti anyakönyvi másodpéldánya, 1109. fsz. bejegyzés.

Győry Kálmán – magánnaplóját, a kéziratához utólag fűzött korrekcióit, illetve százada saját, házi kiadású újságjának – a Hangonyi Határőrnek – az első számát is felhasználta hozzá.

Nehezen hihető és nem meggyőző magyarázata alapján ő maga a támadás elindítását jóhiszemű félreértésként igyekezett beállítani, mert támadási parancsot természetesen nem kapott. Csak arra kapott utasítást, hogy legyenek készenlétben, de ő ezt – állítása szerint – félreértette.⁹

Felcsiki utólag írt visszaemlékezésében köti az akciót a komáromi tárgyalások sikertelenségéhez is, ez az állítás azonban nyilvánvalóan nem felel meg a valóságnak (a komáromi tárgyalások 1938. október 9–13. között zajlottak, a határincidens után több nappal, nem pedig előtte).¹⁰

Megemlíthető még, hogy a visszaemlékezéséből többször is kitűnik: nagyon sokat foglalkoztatta az a kérdés, hogy hogyan fog bevonulni Rimaszombatba (ami nyilvánvalóan egyéni hiúsági aspektus volt),¹¹ illetve az átjövő, csehszlovák hatóságokra panaszkodó magyarok kétségbeesése is. Az egyik fontos motivációs tényezőként szerepel a kéziratban az a terve is, hogy a Trianon után, a határ mentén létrehozott csehszlovák telepek házait a nincstelen és sokgyermekes katonái között akarta szétosztani.¹²

Természetesen a korszak közgondolkodásának megfelelően a rendkívül igazságtalan trianoni békeszerződés – akár fegyveres erővel végrehajtandó – revíziójának igénye maga alpból nagyon komoly emocionális tényezőként hathatott Felcsikire, hiszen a honvédséget, ennek tisztikarát folyamatosan erre „kondicionálták” az incidenst megelőző közel két évtized folyamán.

Még egy esetleges motivációs tényező érdemel említést, ez az alkohol. Csehszlovák forrásokban bukkant elő az az állítás, hogy részeg magyar katonák támadták meg őket, a szeszital-fogyasztás tényét azonban Felcsiki visszaemlékezésében határozottan cáfolja, szerinte ez csak egy esetben fordult elő: a Jénébe bevonult magyar járőr parancsnoka ivott áldomást az ott sebtében kinevezett új községi elöljáróra (erről még részleteiben lesz szó).¹³

Ami a tervezési fázist illeti, Felcsiki szerint az erődvonal áttörésére egy rajtaütésszerű hajnali vállalkozás tűnt legcélravezetőbbnek. Ennek végrehajtására Meskó Tibor hivatásos hadnagy, a század géppuskás szakaszának parancsnoka hét rohamjárőrt képzett ki az erődök elleni harcra, akiknek az erődökre hátulról, azok holteréből kellett volna támadniuk. A rohamjárőrök állományát zömében a rejtekutakat jól ismerő, a határon éveken át csempészettel foglalkozó katonák közül válogatták.¹⁴ (Arra azonban visszaemlékezésében Felcsiki nem tér ki, hogy ezeknek a rohamjárőröknek hogy kellett volna eljutniuk az erődök holterébe, ha ezek tábori erődítésekkel le vannak zárva, netán olyan rejtett kiserődökről van szó, melyek elhelyezkedését nem is ismerik, és csak az utolsó pillanatban, tüzmegnyitásukkor derül ki a pozíciójuk, és a sorozatlövő fegyverek által pásztázott területek.)

Felcsiki Gábor visszaemlékezése szerint az elsőnek kiküldött rohamjárőrök 2 órakor lépték át a határt, 2:30-kor pedig a szakaszok is megindultak. 3 órakor tört ki a tüzharc, Felcsiki határkerületi parancsnok elöljárója, Balgha Sándor ezredes, a miskolci 7. határbiztosító-

⁹ HM HIM HL TGy. 2893, 14–19. o.

¹⁰ HM HIM HL TGy. 2893, 13–14. o.

¹¹ HM HIM HL TGy. 2893, 17. és 21. o.

¹² HM HIM HL TGy. 2893, 8. ill. 10–11. o.

¹³ HM HIM HL TGy. 2893, 25. o.

¹⁴ HM HIM HL TGy. 2893, 9–10. o.

csoport parancsnoka pedig – nyilvánvalóan a lövöldözés hírére – már 4 órákor parancsot adott a harcérinkezés megszakítására és a visszavonulásra, melyet később még több, azonos tartalmú parancs követett (melyeket ő hosszú ideig figyelmen kívül hagyott).¹⁵

Tehát Felcsiki a századát parancs nélkül, sőt annak ellenére vetette be, ráadásul mindennemű nehézfegyver-támogatás nélkül (a századnak csak géppuskái és golyószórói voltak, sem aknavetők, sem tábori- vagy páncéltörő tüzérség nem volt annak alárendelve, így nem támogatta az akciót magyar oldalról).

Ami a szembenálló felet illeti, a Csehszlovákiában 1938. szeptember 23-án elrendelt mozgósítás után a magyar határral szemben a 3. hadseregük vonult fel, eredetileg 7 gyalog- és egy gyorshadosztállyal (októberben, a müncheni egyezményt követően a 3. hadsereg ereje folyamatosan nőtt, hó végére már 14 gyaloghadosztály és egy gyorshadosztály tartozott az alárendeltségébe).

A határsávban azonban zömében az államvédelmi őrség (stráž obrany státu, SOS)¹⁶ erői álltak védelemben, ez esetben, Felcsiki századával szemben az államvédelmi őrség Rimaszombat székhellyel állomásozó 31. zászlóaljának (parancsnok: Bohumil Matoušek őrnagy) alegységei.¹⁷

Mielőtt az események részletes ismertetésére sor kerülne, érdemes még megemlíteni, hogy egyes hajnali-reggeli időpontok nem egyeznek a különböző forrásokban, azok között lényeges eltérés mutatkozik (emiatt igyekeztem az időpontokat – ha igazából nem volt jelentőségük – vagy kihagyni, vagy a feltétlenül jónak tűnő időpontot használni, esetleg az eltéréseket külön is jelezni).

A vállalkozás lefolyása

Előjáróban fontos megjegyezni, hogy az esős idő számottevően késleltette a század felvonulását, mert felduzzasztotta a Rimát és a Darnyai-árok vizét is, egyes csempésztutak, és mélyen fekvő, mocsaras területek járhatatlanná váltak, több málhás ló is vízbe zuhant, vagy sárba ragadt, így már a megindulási helyek elfoglalása is késedelmet szenvedett.

A jobbszárnyon a 7/20. határbiztosító őrs parancsnoka, Dabrovsky Géza tartalékos zászlós vezette szakasz indult támadásba. Ennek jobbszárnyán, a század sávhatárához közel Csendes Antal szakaszvezető tízfős járőre Velkenye község és az ettől délre lévő pénzügyőr laktanya elfoglalását kapta feladatul. A ma is gyakorlatilag színmagyar Velkenye lakossága kitérő örömmel fogadta a járőrt, mely a falutól 3–400 méterre délre lévő pénzügyőr laktanyát is elfoglalta, ennek 12 fős¹⁸ őrsége – szabad elvonulás fejében – megadta magát (a személyi állomány egy része szlovák nemzetiségű volt, Felcsiki utasítása értelmében a szlovákokat – ha nem álltak ellen – szabadon kellett engedni, ezt az utasítását azonban visszaemlékezése

¹⁵ HM HIM HL TGy. 2893, 22–25. o.

¹⁶ Az 1936 ősztől 1939 tavaszáig létező csehszlovák államvédelmi őrség területi alapon szervezett zászlóaljai határvédelmi és rendvédelmi feladatokat láttak el (legfontosabb feladatuk a határvédelem erősítése volt). Állományukba kerültek integrálásra az adott térség csendőri, pénzügyőri és rendőri erői, néha megerősítésükre katonai alakulatokból is vezényeltek hozzájuk alegységeket. A szervezetről részleteiben lásd Beneš (2007).

¹⁷ Lášek (2008), 332. o. A zászlóalj parancsnoksága az első bécsi döntést követően a Rimaszombattól mintegy 20 km-re északra fekvő Nyustýára települt.

¹⁸ Felcsiki idézett visszaemlékezése (HM HIM HL TGy 2893, 27. o.) és Csendes kitüntetési felterjesztése között eltérés mutatkozik, előbbi 12 főt említ, utóbbi szerint a pénzügyőr laktanya őrsége 14 fő volt, két golyószóróval és egy géppuskával megerősítve. Utóbbiról lásd HM HIM HL Kit. 1. doboz, 124. sz.

szerint később megbánta). A magyar járőr a csehszlovák pénzügyőröket – puskájukból a záródugattyú kivétele után – Csíz felé elengedte, majd a visszavonulási parancsot megkapva, veszteség nélkül bevonult Urajra. A szakasz főereje ezalatt Dabrovszky zászlós vezetésével Rimaszécs felé nyomult előre, azonban a településtől délre, a Darnya-árkon átvezető Macskás-hídnál – ahol egy csehszlovák tábori őrs volt – annak elfoglalása közben sok időt elvesztett (közben egy kihelyezett raja elfogta a Jénéről menekülő, a visszaemlékezések szerint „hírhedten magyarfaló” csehszlovák Mikuláš Lineck pénzügyőr felügyelőt, akit bár nem bántottak, de magyar területre, Susára¹⁹ vittek magukkal). Ezután Dabrovszky keleti irányba kitérve próbálta meg Rimaszécsset megközelíteni, ekkor érte a visszavonulási parancs, melyet veszteség nélkül teljesített. Ezzel azonban számára a nap összecsapásaiban való részvétel még nem ért véget, mert néhány susai civil is átmerészkedett a határon, akik a Macskás-hídtól visszavonult csehszlovák tábori őrs elszórt felszerelését és sátrát kezdték összeszedni, azonban Rimaszécs templomtornyából egy csehszlovák géppuska tüzet nyitott rájuk. Dabrovszky ekkor önkéntes elhatározásból, 11 h tájban negyedmagával és egy géppuskával újra átlépte a trianoni határt, hogy a Rima völgyében bennrekedt magyar civileket megmentse. Ez a bátor vállalkozása végül sikerrel járt, és veszteség nélkül vonult be a civilekkel együtt.²⁰

A század bal szárnyán a domaházi határbiztosító őrs parancsnoka, Zudla Péter tartalékos hadnagy vezette szakasz lépte át a határt, mely a század bevetett részei közül a legsikeresebbnek bizonyult (ahogy Felcsiki írta: „ahogyan Zudla hadnagy a vállalkozás alatt szakaszát vezette: iskolapéldája a helyes, körültekintő, leleményes és bátor vezetésnek”).²¹ Zudla szakasza egy a terepet rendkívül jól ismerő domaházi civil vezetésével lépte át a határt, és sikerrel, észrevétlenül csúszott át az erődvonalon Veresharasztpusztánál. Ettől északra, Petrespusztánál két foglyot ejtettek, majd még virradat előtt felérkeztek a Serkétől nyugatra lévő várhegyre. A Zudla-szakasz várhegyen történő megjelenésének híre hamarosan eljutott az attól egy kilométerre keletre lévő Serke lakosságához is (akkor a falu még gyakorlatilag színmagyar volt, de még ma is magyar többségű). Serke lakosságát a magyar katonák felbukkanása egészen lázba hozta, és a hír hamar eljutott a közeli Darnyára, Simonyira, Dobócára és Feledre is. A hírre a térségben lévő csehszlovák tábori őrsök, illetve csendőr és pénzügyőr csoportok is elkezdtek keleti irányba visszavonulni. A szakasz Serkére behatoló járőreinek négy, holttérből megközelített erőd legénysége megadta magát, de ettől keletebbre, Dobóca nyugati szegélyéig is minden erődöt elhagyott a legénysége. A zsákmányolt kézfegyverekkel a Serkén sebtében megalakított helyi nemzetőrség tagjait fegyverezték fel. A szakasz a Serke mellett a Rimán átívelő hidat is elfoglalta. 11 h után északról, Rimaszombat irányából több tehergépkocsin csehszlovák csapaterősítések érkeztek, melyek Rimapálfalától délre gépjárműről leszállva, harcalakzatban kezdtek előrenyomulni, ezt az előrenyomulást azonban a Zudla-szakasz géppuskájának tüze megakasztotta. A visszavonulási parancs hozzájuk 12 h után ért, 13 h után pedig a szakasz az ellenségről leválva, a fedett, erdős terepen rendezetten, veszteség nélkül tudott visszavonulni. (Érdekességképpen megemlíthető, hogy a szakaszból egy fő, Banczik Béla golyószórós csatár – aki Serkén kora délután elfogott egy csehszlovák kerékpáros küldöncöt – a Serkétől keletre fekvő erődökből elmenekülő csehszlovák katonák üldözése közben elszakadt rajától, így a visszavonulási parancsról nem értesült időben, és mire Serkére visszatért, ott már csehszlovák katonákat

¹⁹ Susa a trianoni határon lévő zsákfalú volt, 1978 óta Ózd város településrésze (ugyanekkor csatolták Ózdhoz a Susától délkeletre fekvő, a városhoz közelebb lévő Urajt is).

²⁰ HM HIM HL TGy. 2893, 26–29. o., ill. Kit. 1. doboz, 149. sz.

²¹ HM HIM HL TGy. 2893, 31. o.

talált, azonban egy ház padlásán elbújva, éjjel sikeresen lopózott vissza csapattestéhez.)²² A Zudla-szakasz által ejtett foglyok egy részét – a szlovák etnikumúakat – a serkei nemzetőrség már korábban elengedte, de a szakasz így is 14 foglyot – köztük egy tisztet – vitt magával a trianoni határ mögé.²³

A 7/9. határbiztosító-század súlyos veszteségeit középén szenvedte el. A hangonyi 7/21. határbiztosító őrsszakasz Szentjóni Győző tartalékos hadnagy parancsnoksága alatt a centrum bal szélén, a Darnyán és Simonyin keresztül északi irányba történő előrenyomulást kapta feladatul. A nagy sár miatt nehezen felvonuló szakasz időrabló harcba bocsátkozott egy Darnya előtt védekező csehszlovák határbiztosító őrssel (az erődök legénységén kívül ez volt az egyetlen csehszlovák határbiztosító tábori őrs, mely bátran és szívósan kitartott eredeti helyén). Miután többórás tűzharc során az őrsöt kézigránátdobó-távolságra megközelítették, a rájuk hajított kézigránátok hatására az őrs visszavonult. Ez a szakasz azonban már nem tudott tovább nyomulni, mert elérte a visszavonulási parancs (előle a Zudla-szakasz tevékenysége folytán a csehszlovák védők zöme ekkorra visszavonult). A Szentjóni-szakasz végül veszteség nélkül vonult be a hangonyi laktanyába.²⁴

A középső szektor jobb szélén a Győry Kálmán tartalékos zászlós vezette 1. szakasz a ma is színmagyar, kicsiny Jéne falut és ennek – már üres – pénzügyőr laktanyáját foglalta el. A faluban hátrahagytak egy járőrt, mely felszólította a helyi férfiakat, hogy lépjenek be a magyar hadseregbe: Felcsiki szerint azonnal több mint ötvenen jelentkeztek (az arányok érzékeltetésére: a teljes lakosság ekkor feltehetően kevesebb volt mint 300 fő, mára ez tovább csökkent, alig haladja meg a 200 főt). Új előjárókat is kineveztek, ennek öröme pedig áldomást ittak. Az előrenyomuló szakasz Alsócsobánkapusztá közelében két csehszlovák katonát fogott el – akik besorozott magyar nemzetiségűek voltak, és egyből csatlakoztak hozzájuk –, majd tovább nyomultak északra, de mire Felsőcsobánkapusztához értek, a feliasztott csehszlovák erődök már tüzeltek rájuk, így nem nyomultak tovább.²⁵

A Kovács Dezső karpaszományos őrmester vezette 2. szakasz az 1. szakasztól közvetlenül nyugatra nyomult előre, feladata Harmac elfoglalása volt, majd az előretörés Kacagópusztára. Ez a szakasz szenvedett el rendkívül súlyos veszteségeket Kacagópusztától közvetlenül délre, melyről még részleteiben szó lesz.

A 3. szakasz Csuzi István tartalékos hadnagy vezetésével a Harmacon keresztüli előrenyomulás után attól nyugatra kitérve Nemesmartonfala elfoglalását, az azon keresztül történő előretörést kapta feladatul. Csuzi szakasza – a 2. szakasszal együtt – harcba bocsátkozott a Harmac előtti Dona-tetőn lévő csehszlovák tábori őrssel, mely egyrészt időrablónak bizonyult, másrészt a lövöldözés felverte a környék csehszlovák erőit. Ezt követően a szakasz csak a Rimáig jutott el, azon átkelni már nem tudott. A folyó vonalában ez a szakasz hosszú ideig tűzharcot vívott a csehszlovák erődgolyósorók és géppuskák keresztültűzében. A tűzharc és a visszavonulás során a szakasz két halottat és egy sebesültet veszített (a sebesült súlyos sebet kapott: Gáspár József tényleges határőr 8 h tájban Nemesmartonfalától délkeletre a Rima partján golyósorótűzben, parancs továbbítása közben tüdőlövést kapott).²⁶

²² HM HIM HL Kit. 1. doboz, 40. sz.

²³ HM HIM HL TGy. 2893, 31–34. o.

²⁴ HM HIM HL TGy. 2893, 50–51. o.

²⁵ HM HIM HL TGy. 2893, 41–43. o.

²⁶ HM HIM HL TGy. 2893, 46–47. o., ill. 57. o., valamint Kit. 1. doboz, 234. sz.

A határincidenst követően a 3. szakasz parancsnokát, Csuzi István tartalékos hadnagyot a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével tüntették ki hadiszalagon a kardokkal (ezt az alantós tisztek számára igen magas kitüntetést a résztvevők közül rajta kívül csak Meskó Tibor hivatásos hadnagy kapta meg posztumusz – rajtuk kívül még öt tiszt kapott Signum Laudist: Felcsiki helyettese, Bodnár István hivatásos hadnagy, valamint négy szakaszparancsnok: Szentjóni, Zudla, Dabrowszky és Győry). Csuzi hadnagy – akit egyébként 1941 őszén átvettek a hivatásos állományba – kitüntetési felterjesztése kiemeli, hogy személyes bátorságával az ellenséges géppuskatűzben két visszavonuló csehszlovák táborigőrsöt fogott el, és egy már a csehszlovák erők fogságában lévő határőrt kiszabadított. Az ellenséges tűzben a sebesültjeinek hátraszállításában is segédkezett, és az elrendelt visszavonulást egy golyószóróval biztosította, miáltal a századot hátramoszgásában súlyos veszteségektől mentette meg.²⁷

A 4. szakasz Fellner Béla tartalékos zászlós parancsnoksága alatt a 3. szakasz mögött nyomult Harmac felé, ezt követően nekik Dobóca felé kellett volna kitérniük. Ez azonban már nem történt meg, mert a szakasz a Harmacba történt bevonulása után a helyi lakosoktól arról értesült, hogy a Dona-tetőn szétugrasztott csehszlovák táborigőrs tagjai a településtől nyugatra lévő Szabószőlő magaslaton bujkálnak, és egy további, érintetlen csehszlovák táborigőrs is van a községtől délnyugatra lévő Farkasvölgyben. Ezért Fellner zászlós szakaszát ezek ellen az erők ellen vezette tisztogatás és szárnybiztosítás céllal, és gyakorlatilag egész nap ebben a térségben tevékenykedett, az erődvonal elleni támadásban gyakorlatilag nem vett részt.²⁸

A 2. szakasz tragédiája

Visszatérve a 2. szakaszra, mint arról már a 3. szakasznál szó esett, megindulás után Kovács szakasza tűzharcba bocsátkozott a Dona-tetőn lévő csehszlovák táborigőrsrel, melyhez a 3. szakasz is csatlakozott. (A sötétben a két szakasz rajai feltehetően egy darabig részben egymásra is tüzeltek.) A csehszlovák táborigőrs nyugat felé történő visszavonulását követően Felcsiki visszaemlékezése szerint Kovács Dezső karpaszományos őrmester a tetőn a sötétben egy sziklában elbotlott és elesett, melynek következtében eszméletét veszítette. A tetőn álló szakasz parancsnokságát ezt követően vette át – öntevékenyen – Meskó Tibor hadnagy, a tartalékban, hátul lévő géppuskás szakasz parancsnoka, és vitte azt előre.²⁹ Kovács 1985-ben írt visszaemlékezése ezt azonban megcáfolja, ebben eleséséről, eszméletvesztéséről szó sincs. Ő így emlékezett a Harmacba való bevonulására, és hogy Meskó milyen körülmények között vette át a 2. szakasz parancsnokságát:

„Már ekkor kezdett pirkadni, oszladozott a sötétség. Harmac első házaihoz érve láttuk, hogy a házakból kimerészkednek az emberek. Kitérő, boldog örömmel üdvözöltek. Végre ezt is megérhettük – mondták. Csendességre intettem az örömmámorban úszó magyarokat, akik már a magyar lobogót is kitűzték házaikon. Valahonnan egy cseh katona került elő, s hozták hozzám. Halálfélelemtől reszketve, kezét feltartva dadogta: »Nem lönyi, nem lönyi!« Megtudtuk tőle, hogy a szétugrasztott táborigőrsből való. A többiek mind elmenekültek. Nem esett bántódása, egy katonával hátraküldtem.

Beérve a faluba, már a falu apraja-nagyja mind talpon voltak, és nem kis kíváncsisággal kérdezgettek, örültek, ünnepeltek, hogy magyar katonákat láthatnak végre. Úgy döntöttem, hogy olyan két magyar embert veszek magam mellé, akik ismerik az erődvonalakat, betonerődöket. Szakaszomat védelmi állásban a Rima folyó jobb partján a

²⁷ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 144. sz.

²⁸ HM HIM HL TGy. 2893, 48–49. o.

²⁹ HM HIM HL TGy. 2893, 45. o.

szakaszparancsnok-helyettesem parancsnoksága alatt hagytam, s egy határőrömmel, aki ismerős volt a faluban (rokonai laktak itt) elindultam a faluba. Hamarosan két olyan derék magyar emberrel tértem vissza, akik kitűnő helyismerettel bírtak, sőt dolgoztak is a bunkerek építésénél. Mindketten önként, lelkesedéssel vállalták a közreműködést. Az ő információik alapján már bátran nekivágtam a további feladataim végrehajtására.

Míg rövid időre távol voltam, a századtörzs géppuskás parancsnoka, Meskó Tibor hadnagy a szakaszom parancsnokságát átvette, és megindult velük a Kacagópuszta felé vezető úton az erődvonallal szembe.³⁰

A szakaszparancsnokság átvételével kapcsolatban egy harmadik verzió is felbukkan. Győry Kálmán visszaemlékezése szerint Kovács Dezső az esetet neki a következőképpen mondta el az eseményeket követő nyáron: Kovács, miután még sötétben elérte a Darnya-árok vonalát, járőrt akart küldeni tőle balra, a Csuzi-szakasszal történő összeköttetés felvételére. Mivel az emberei behúzták a fejüket és nem mozdultak, a járőrt maga vezette azzal a paranccsal, hogy távollétéig emberei az árok vonalán maradjanak tüzelőállásban. Innen vitte el őket Meskó hadnagy, és Kovács őket már csak a Rima-hídnál érte utol.³¹

A két, Kovács Dezsőtől származó, illetve származtatott verzió megegyezik abban, hogy a szakasz Harmacon túl, a Darnya-árok, illetve a Rima vonalán volt, és ő ideiglenesen volt távol egy összekötő járőr parancsnokaként, illetve helyi vezetőket keresve. Hogy a Kovács két verziója közötti eltérések az eltelt közel öt évtizeden kívül köszönhetőek-e annak, hogy Kovács – vagy Győry – szépíteni próbált-e valamit, ma már kideríthetetlen. Egyértelműnek tűnik azonban, hogy eszméletvesztésről szó sem volt, ezzel a történettel – és hogy állítása szerint jóval hátrébb vette át a szakaszt – Felcsiki feltehetően Meskó egyéni akcióját próbálta utólag szépíteni, ahhoz indoklást találni. Meskó Tibor hadnagy ugyanis azt a parancsot kapta, hogy maradjon tartalékban a géppuskás szakasszal, ő innen Felcsiki tudta és engedélye nélkül ment előre, a szakaszát helyettesére hagyva. Felcsiki azt meg is jegyezte visszaemlékezésében, hogy Meskón nagyon látszott, mennyire nincs ínyére az, hogy ő tartalékban marad, és így kimarad a vállalkozásból, sőt ezt szóvá is tette.³² Felcsiki ekkor megígérte Meskónak, hogy – a Kacagópusztától északnyugatra fekvő – Szútor elérése után őt az elővédhez fogja beosztani, és átveheti az elővéd parancsnokságát. Mikor reggel hat körül Felcsiki Felsőcsobánkpusztánál látta, hogy Meskó nincs a szakaszával, mint írta, nagyon haragudott, „de aztán megbocsátó együttérzéssel kellett tudomásul vennem, hogy a szilaj vér, a magyar virtus, és a győzni vágyás szinte tudatalatti szenvedélye erősebb volt az önfegyelem korlátjainál.”³³ Tehát Meskó a kapott parancsával ellentétben, önhatalmúlag ment előre, vette át a 2. szakasz parancsnokságát, és vezette neki azt az erődökhöz. (Akár még az is előfordulhat, hogy Kovács Dezső ott volt, amikor Meskó megérkezett, aki rendfokozati előnyét kihasználva vette át a szakasz parancsnokságát, és ezt a számára nyilvánvalóan erősen bántó dolgot próbálta Kovács tompítani azzal, hogy utólag azt mondta, hogy nem is volt jelen a szakaszánál, amikor Meskó átvette felettük a parancsnokságot.)

Mindenesetre Meskó a 2. szakaszt átvéve, azt az elemi harcászati szempontok figyelmen kívül hagyásával gyakorlatilag a megsemmisülésbe vezette. Ahogy Felcsiki fogalmazott: „Meskó hadnagy – immár teljesen világosban, nappal – tudtom, engedélyem és beleegyezésem nélkül nekiment Kacagópusztának.”³⁴

³⁰ HM HIM HL TGy. 2983, 3–4. o.

³¹ HM HIM HL TGy. 2893, 78. o.

³² HM HIM HL TGy. 2893, 52. o.

³³ HM HIM HL TGy. 2893, 53. o.

A 2. szakaszhoz időközben visszatért Kovács Dezső hadapród őrmester, csatlakozott hozzá néhány rohamjárőr, sőt a század cigányzenészei is (egyikük egy nagybögőt cipelt a hátán, és a tokban cipelt hangszert a csehszlovák figyelők valami újfajta erődromboló fegyvernek vélték, így a nagybögősnek külön kijutott a koncentrált tűzből).³⁵

Felsőcsobánkapusztá elhagyása után a csoport elérte a Feled–Bánréve vasútvonalat, melynek 184. számú őrházának magyar nemzetiségű vasutasa is figyelmeztette őket a sok csehszlovák katonára és azok nagyszámú sorozatlövő fegyverére Kacagópusztán, de ezt a figyelmeztetést a visszaemlékezők szerint Meskó figyelmen kívül hagyta. Az úttól balra lévő csehszlovák erőd négyfős legénysége megadta magát, erődjüket elhagyva, fehér kendőt lengettek. Ezt követően a megadás jeléül az úttól jobbra lévő erőd legénysége is elkezdett zsebkendőt lengetni. A magukat megadókat összegyűjtését, lefegyverzését a szakasz parancsnoka elmulasztotta, ez is hozzájárult a hamarosan bekövetkező végzetes eseményekhez (pedig ekkorra már Rimaszécs és Nemesmartonfala irányából is hallatszott harci zaj, tehát egyes csehszlovák alegységek ekkora már megkezdtek a fegyveres ellenállást). Az úton lendületesen előrenyomuló csoportra Kacagópusztá házai közül nyitott tüzet az első golyószóró, majd a pusztá előtti dombon kiépített állásokból is tüzet nyitottak, végül a harmadik erőd is tüzet nyitott rájuk, közvetlen közlől. Ezt tetézte, hogy a többi állás tűzmegnyitását követően a magát megadó két erőd le nem fegyverzett legénysége is visszabújt erődjeibe, és hátulról tüzet nyitott a csoportra. Az élen haladó Meskó hadnagy váll-lövést kapott és összerogyott, egyik katonája a segítségére sietett, és kötözni kezdte, de mindkettejüket lekaszálta a közvetlenül előttük lévő erőd géppuskasorozata, mely előtt még Meskó hadnagy egy lövést le tudott adni pisztolyából, mellyel az erőd géppuskairányzóját próbálta vakítani. A csoportból pillanatok alatt elestek hatan, további hat fő pedig megsebesült.³⁶

Felcsiki százados a kelepcebe került csoport megsegítésére előrevitte a századtörzset és még néhány összeszedett embert Felsőcsobánkapusztára, de a 2. szakaszon már nem lehetett segíteni, és Felcsiki mellett is elesett egy hírvívő a Györy-szakaszból, Varga (Kapcsi) János. (Ő volt az egyetlen hősi halott, akit a magyar csapatok hátra tudtak vinni, rajta kívül még egy főt vittek át a határon helyi magyar civilek, a többi hét elesettet október 7-én Kacagópusztán a csehszlovák csapatok temették el, őket az első bécsi döntést követően hozzátartozóik exhumálták.) Ebből a csoportból még kiemelendő a századparancsnok lovászának, Molnár Ferenc örvezetőnek a vakmerő bátorsága, aki 11 h tájban egy nyugatról, Nemesmartonfala felől Felsőcsobánkapusztá irányába érkező teherautón lévő civil sofőrt és hat csehszlovák katonát – annak ellenére, hogy ő maga fegyvertelen volt – egyedül leállított és fogságba ejtett (később derült ki, hogy a katonák közül négy szlovák, kettő pedig magyar nemzetiségű volt).³⁷ A századtörzs csoportja először a Rima vonalára húzódott vissza, majd már sötétben a trianoni határ mögé. (Ez esetben a korábban többször beérkezett, visszavonulást elrendelő parancs figyelmen kívül hagyásával kivitelezett késői visszavonulás okát Felcsiki abban nevezte meg, hogy nappal, belátott és belőtt terepen igyekezett kerülni a csapatmozgásokat, hogy ezek ne okozzanak további, felesleges veszteségeket, mely egyébként harcászati szempontból helyes és indokolható is.) A szakaszok a korábban részletezett módon önállóan vonultak vissza.

³⁴ HM HIM HL TGy. 2893, 53. o.

³⁵ HM HIM HL TGy. 2893, 53. o.

³⁶ HM HIM HL TGy. 2893, 53–56. o.

³⁷ HM HIM HL Kit. 1. doboz, 533. sz., ill. TGy. 2893, 64–65. o. A kitüntetési felterjesztés mintegy 20 fő foglyot említ, de ez valószínűleg túlzó (a hét fő Felcsikinél szerepel). Felcsiki visszaemlékezésében az egyik magyar katona nevét is megemlíti, aki később Jolsván felkereste (Andrási Lajos Köviből).

A harmadik erőd előtt, Kacagópusztától délre kelepcébe került 2. szakasz parancsnoka, Kovács Dezső szerencsés túlélőként így emlékezett évtizedekkel később szakasza tragédiájára:

„A Rima-hídon átkelve, majd Csobánkapusztát elhagyva a Feled–Rimaszombat (valójában a Feled–Bánréve közötti, kelet–nyugati irányú vasútvonalszakasról volt szó, nem az attól nyugatabbra, észak–déli irányba húzódó Feled–Rimaszombat szakasról – szerző) felé vezető vasútvonal előtt értem utol a szakaszt. Ekkor már innen-onnan lövöldöztek ránk, majd a vasúti töltésen átmenve a vasúti pályaőr figyelmeztetett, hogy Kacagópusztán, előttünk 100-150 m-re jól felfegyverzett cseh légionisták (a Felvidékről idetelepített cseh, szlovák civilek)³⁸ vannak.

Balra láttuk, hogy egyik erődből kijött legénység zsebkendőiket lengetve üdvözölnek, megadták magukat, nem lőttek. Meskó hadnagy, aki mellett mentem, a lelkesedés örömmámorában ment tovább, magával ragadva mindnyájunkat. Én ekkor – látva az esetleges veszélyt – a velem jött néhány katonát oldalbiztosításra küldtem balra és jobbra (az út jobb oldalán akácsor volt, mögötte kukoricás). A balra küldötteknek azt a parancsot adtam, hogy a bunkert és a legénységet fegyverezzék le, illetve szállják meg a bunkert. Az előttünk lévő kis erődöt messzebről ekkor még nem láttuk, mert az akácosban rejtve volt, s azok bejárva minket, kb. 20 m-ről gyilkos géppuskatűzet zúdítottak ránk. Minket, akik elől voltunk, az első nagy sorozat nem talált el, mert a bunker holterében voltunk. Ekkor fentről, a dombról, a Kacagópuszta felé vezető út jobb és bal oldalán, földbe ásott géppuskaállásokból tüzet nyitottak, ezekből a mi tüzelő golyószórónk jó célpont volt. Ekkor többen megsebesültek, vagy halálos lövést kaptak. Meskó hadnagy, aki ekkor sebesült meg, pisztolyából belelőtt a bunkerba, hogy a lőrésen keresztül a géppuskát elhallgattassa. Az oldalról és most már minden irányból jövő géppuskatűzben halálos lövést kapott. A golyószóró rajjal, annak megmaradt embereivel az út mellett álló ház sarkánál újból felvettük a harcot a földbe ásott géppuskaállások ellen, de ekkor már balra, az üresen hagyott bunker legénysége is megkezdte a tüzelést. Az oldaltűzben minden további támadásunk elakadt. Nyilvánvaló volt, hogy olyan kelepcébe jutottunk, melyből már nem volt kiút. Én a ház előtti nyílt terepen a kapott sorozattól azt hittem, megsebesültem; az éles hangú, sivító géppuskatűz közléről olyan érzést váltott ki, hogy nem kapok levegőt. Megmagyarázhatatlan ez a pszichikai és fizikai hatás, mely bénítólag hat az emberre. A sorozat felszaggatta a földet és a sáros kavicsot az arcomba, szemembe vágta. Nem láttam, de ösztönszerűen belehemperegtem az egy-két méterre lévő útszéli vizesárokba. Itt maradtam életben. Rajtam kívül a sorozat után még egy katona (Ivacs István) maradt életben az árokban előttem, de akkor én még nem tudtam ezt. Tűzszünetben kiabáltam, hogy küsszon hátra, hozza a puskáját. Én még kilőttem egy tárat a puskájából, de láttam, hogy minden hiábavaló már. Pista bal alsó karját egy sorozat érte. Szerencsére csak sima lövések voltak. Mellékúsztam és úgy, ahogy tudtam, bekötöztem. Akkor már tudtam, hogy rajtunk kívül más élő ember nem maradt a bunker előtt.

Reggel 8 óra körül részünkről megszűnt az ellenállás. Ott mellettünk, előttünk Meskó hadnagyon kívül öten kaptak halálos lövést. Azok közül, akiket a gyilkos sorozat a vasútvonal körül ért, sebesülten vissza tudtak küsszni a fedett terepen (ezek négyen voltak). Közvetlenül az erőd előtt négyen maradtunk életben. Ketten sebesülten: Ivacs István, Varga Dezső, épen is ketten: Városi Dezső és én. Mi Ivaccsal a vizesárokban, az út baloldalán, ketten az út jobb oldalán, ahol útszéli akácfák voltak, azok védelmében (Varga Dezső egy szélesebb akáctörzs

³⁸ Valójában a csehszlovák légiók az I. világháború idején az antant oldalán küzdő csehszlovák katonaszökevényekből alakultak. Ezen légiók tagjai később számos előjogot élveztek, és tisztikaruk kiemelt, vezető szerepet játszott az 1918 őszi létrejövő Csehszlovák Köztársaságban. A Hangannyal szembeni térségben a húszas években a csehszlovák állam négy telepet hozott létre: Gernyőpusztán, Leánymezőn, Csobánkán és Kacagópusztán. Gernyőpusztára főleg cseh etnikumú légionáriusokat, míg a másik három kolóniára árvai szlovák optánsokat telepítettek. Lásd erről részletesen Simon (2004), 40–45. o.

mögött kapott comblövést). Még sokáig szórta a gyilkos tüzet a kacagópusztai lőállásokból a géppuska, mert addig tüzeltek a teljesen védett állásból, amíg csak mozgást véltek felfedezni. 8 óra után elnémultak a fegyverek. Csak néha hallatszott egy-egy rövid sorozat, jelezvén, hogy a géppuskák mellett ott őrködnek a kezelők. Én a vizesárokban már nem is gondoltam arra, hogy megszabadulhatok ebből a pokolból. Ruhám teljesen átázott, a hideg vízben tagjaim meggémberedtek, reszkettem, vacogott a fogam a hidegtől. Az árokban előttem fekvő sebesült Ivacs határőrrel megpróbáltunk visszakúszni az árokban, de nem lehetett, mert az árkon egy átjáró volt, alatta egy vízfolyó szűk betoncső, melyen nem lehetett átcúszni. Ha megmozdulunk, szitává lönek. Ivacs, akinek két lába között volt a fejem, a szűk árokban egyszer a bal lábát kinyújtotta az árok szélére, egy sorozat a bal lábát végiglötte. A találatot ért bakancsát egy lövedék szétroncsolta. Egy nagy csattanást hallottam, s a fejemtől pár cm-re látom a szétlőtt bakancstalpat, melyből kivicsorítottak a szögek. Pokoli érzés! Pár cm-re voltam a biztos haláltól. Mondta utána, hogy nagy ütés érte a bal lábát. A kiszivárgó vér pirosra festette az árok vizét. Beraktam a sebesült lábát, amennyire csak lehetett, a keskeny árokba. Később kérdeztem, hogy érez-e fájdalmat. Nem érzett. Így telt el egy kínos óra. A vasúti töltésen túl, Csobánkapuszta felől a mieinktől sem hallottunk már lövéseket, pedig tudtam, hogy ott egy géppuskánk volt. Már nem lehetett reményünk az ellentámadásra. Messziről Martonfala felől lehetett még néha-néha a mi géppuskánk tüzelését hallani, de az is elhallgatott később. Nem tudhattuk mi akkor még, hogy a század rég megkapta a visszavonulási parancsot.

Mivel már nem láttak mozgást a terepen, fent a magaslaton, a házak között mozgolódás támadt. Kb. egy szakasznyi erő feltűzött szuronyokkal lerohamozta a terepet, a halottakat felforgatták, közben kiabáltak: Hore ruki, hore ruki! (Fel a kezekkel!) De nem mozdult már senki. Egyik katona odaugrott az árok fölé, a szuronnal egész közel az arcomhoz kiabálta: Hore ruki! Felemeltem a fejemet, két kezemet fekvve megpróbáltam felemelni, de alig bírtam a karom kinyújtani. Integtettem a kezével: Hori, hori! (fel!) Egy másik katona is odajött. Nagy nehezen feltámolyogtam. Szerencsénk volt, hogy barátságos emberek voltak. Látszott rajtuk, hogy sajnáltak. Én mutattam, hogy a társam sebesült (mutattam, hogy a keze, lába). Pistát az ép jobb karjánál fogva felemeltem, majd a hátamra fektettem, és megindultam vele fel a tanyára. A szuronyosok kísértek. Pistának mondtam, hogy kapaszkodjék belém. Ott mentem el Meskó hadnagy mellett, aki hanyatt feküdt a földön, a bunker előtt. Megálltam és néztem. A katona meglódított, hogy menjek. Mentem, ahogy bírtam. Bármily hosszúnak tűnt az út, egyszer csak vége volt. Egy ház előtt a tanya közepén megállítottak. Levették rólam a sebesültet, és a földre fektették. Leültem mellé. Pista lábáról levágtam a szétroncsolt bakancsot, a sebesült karjáról a zubbony ujját, és a sebkötöző csomagommal bekötöztem a sebesült karját, lábát. Nemsokára a másik sebesültet (Varga Dezsőt) is felhozták, comblövése volt, robbanógolyóval érte a találat. Őt a szlovák katonák kötözték be. Később lovaskocsira rakták a sebesülteket és elszállították. Levettem a bakancsomat, kiöntöttem belőle a vizet, a harisnyát kifacsartam, megpróbáltam ismét felhúzni, de nehezen ment.

Közben elfogták még azokat a határőröket, akiket oldalbiztosításra küldtem ki jobbra. Ezek a kukoricásban maradtak életben négyen. A baloldali bunker lefegyverzésére és a katonák elfogására kiküldött hat fő a géppuskatűzben már nem tudta elérni a kiserődöt, mert közben azok is tüzelni kezdtek. Az erős oldaltűzben bekúsztak a lakóház végén egy istállóba, ahova a ház lakói (egy asszony és a gyerekek) is behúzódtak még a harc előtt. Félték a katonáimtól, de azok nem bántották őket, a reszkető asszonyt barátságosan vigasztalták. Itt maradtak életben. Amint a szlovák katonák az istállóba behatoltak, az ottrekedt asszony nem engedte a magyarokat bántalmazni.

Körülbelül 10 órára az összes életben maradt katonáinkat összeszedték (14-en voltunk). Tudomásom szerint a hősi halottainkat is később összeszedték, egy fészerbe behordták őket, de én ezt már nem láttam. A »rohamszakasz« összegyűjtötte a csatatéren maradt fegyvereket

és az otthagytott összes felszereléseinket, lőszerünket, és a tanyaközpontban egy halomba hordták őket. A foglyoknál a rajtuk lévő ruházaton kívül semmit sem hagytak, mindent le kellett rakni. Így került az én kedves fényképezőgépem is a halomba, hadizsákmányként. Oda került a nagybőgő is, alaposan összelyukasztgatva, mert a csehek messziről azt hitték, hogy valami újfajta fegyver, a hosszú nyakát vélték csőnek. Sokáig lőtték, még azután is, hogy a gazdája nagy nehezen megszabadult tőle (szíjjal volt a vállához erősítve). Most is (...) megmosolyogták ezt az »újfajta fegyvert«. A nagybőgős – szerencséjére – csak a vasúti töltésig jutott előre, ott megsebesülve sikerült neki a századtörzshöz visszakúsznia a vasúti töltés holterében (Oláh Jenőről van szó, aki könnyebb lősérülést szenvedett a lábfejen, és akinek kitüntetési felterjesztésében az szerepel, hogy löszert vitt előre – szerző).³⁹

Veszteségek

Magyar veszteségek

A 7/9. határbiztosító-század 1938. október 5-én súlyos személyi veszteségeket szenvedett, a század állományából kilenc fő halt hősi halált, további kilenc fő pedig megsebesült. A hősi halottak a következők voltak:

név és rendfokozat	halál helyszíne, ideje, oka	megjegyzés
Meskó Tibor ht. hdgy.	Kacagópuszta D 8:30 ⁴⁰ h gp. tűz	
Bellér Arzén tart. hőr.	Nemesmartonfala DK 7:45 h	fejlövés, miközben gázlót keresett a Rimán
Borbás István tart. hőr.	Kacagópuszta D 9 h gp. sorozat	egy erőd előtt, miközben robbantószelencével megközelítette
Boross József tart. hőr.	Kacagópuszta D 8-9 h között	
Holló Gábor tart. hőr.	Kacagópuszta D 9 h gp. sorozat	
Holló Ignác tart. hőr.	9 h tájban gp. sorozat	
Papp (Kopácsi) István tényl. hőr.	Kacagópuszta D 8-9 h között gp. sorozat	
Varga (Kapcsi) János tart. hőr. c. őrv.	Felsőcsobánkpuszta É 10 h gp. sorozat	hírvivőként fejlődést kapott Felcsiki szds. mellett
Varga (Németh) Pál tényl. hőr.	Kacagópuszta D 8:30 h gp. sorozat	Meskó hdgy. kötözése közben

Valamennyi hősi halottat ki is tüntették (Meskó hadnagy a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét kapta meg hadiszalagon a kardokkal, míg a többiek valamennyien a Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Érmét).⁴¹

A kilenc hősi halotton kívül még kilenc fő legénység sebesült meg (Bellér Miklós, Borbás Sándor, Budai József, Gáspár József, Ivacs István, Murányi István, Oláh Jenő, Varga Dezső és Varga Gergely határőrök), hatan közülük Kacagópusztától délre, közülük két fő (Ivacs István és Varga Dezső) fogságba is esett. A visszavonulás során csak egy fő sebesült meg.

³⁹ HM HIM HL TGy. 2983, 4–8. o., ill. Kit. 1. doboz, 586. sz.

⁴⁰ A táblázatban szereplő időpontok a hivatalos kitüntetési felterjesztéseken szereplő időpontok. A kacagópusztai hősi halottak esetében ezek a visszaemlékezések alapján feltehetően későbbiek, mint a valós időpontok.

⁴¹ A hősi halottakra vonatkozó hivatalos adatok, posztumusz kitüntetések a kitüntetési felterjesztéseikből származnak, HM HIM HL Kit. 1. doboz, 512, 68, 97, 99, 301, 302, 608, 859 és 863. sz., ill. lásd még erről Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek), 1939/3. 8. és 13. o.

Sérüléseik gyakorlatilag mind a csehszlovák géppuskák és golyószórók tüzétől eredtek, zömében végtagsérülések voltak. Budai kivételével – aki a jobb oldalán sebesült meg – a többiek láblövést kaptak, Ivacs sebesült még meg a bal lába mellett a bal alkarján is, valamint Gáspár kapott súlyos tüdőlövést.⁴²

A 7/9. határbiztosító-század állományából 14 fő esett csehszlovák fogságba, akiket csak három hónappal a határincidens után, 1939 január elején engedtek el.⁴³

Csehszlovák veszteségek

Felcsiki százados visszaemlékezésében egy – forrásmegjelölés nélküli – részletes táblázatot is leközölt a csehszlovák személyi veszteségekről. A táblázat alapja feltehetően az egyes szakaszok összesített jelentésein alapul, melyek a velük szembenálló fél veszteségeit becsülték. Ez a táblázat itt látható:⁴⁴

harcterület	halottak	sebesültek	foglyok
Velkenyénél			12
Rimaszécsnél	1	3	
Macskás-híd környékén		2	1
Zudla-szakasz területén	3	4	29
Szentjóni-szakasz területén		2	
Győry-szakasz területén	1		9
Csuzi-szakasz területén	4	4	8
Hídőrségeknél	2	2	5
Kacagópusztánál	3	9	
A középén általában			25
Összesen (kb.)	14	26	89

Az bizonyos, hogy a 7/9. határbiztosító-század több tucat foglyot ejtett, azonban közülük sokakat azonnal elengedtek (magyar területre, Miskolcra csak 26 foglyot vittek hátra, de feltehetően őket is nagyon hamar elengedték).⁴⁵ A foglyok egészen pontos száma így nem állapítható meg (bár valószínűleg a 89 fő túlzó – egész pontos, részletes csehszlovák forrás az összes, fegyveres erőik tagjai közül akár csak rövid időre is magyar fogságba esett személyekről nem maradt fenn). A csehszlovák halottak és sebesültek száma azonban nyilvánvalóan rendkívül túlbecsült, irreális adat – a támadó magyar félét is jócskán felülmúlja –, és semmivel sem igazolható (talán a szakaszok jelentéseit a századparancsnok még feljebb is kerekítette, hogy „szebb” legyen a határincidensről írt utólagos magyarázata). Egy azt nap, majd egy október 6-án éjjel előtt, tehát a harcok után több mint egy teljes nappal az incidensről írt csehszlovák összesítő jelentés is csak egy sebesültet jelez a határvédelmi erőiknél.⁴⁶

⁴² HM HIM HL Kit. 1. doboz, 70, 98, 106, 234, 542, 586, 857. sz. A két fogságba esett kivételével a többi sebesültet kitüntették. Jómagam kettővel több sebesültet tudtam beazonosítani, mint ahány Felcsiki visszaemlékezésében szerepel (Budait és Bellért ő nem említi).

⁴³ HM HIM HL TGy. 2983, 8–28. o.

⁴⁴ HM HIM HL TGy. 2893, 74. o.

⁴⁵ HM HIM HL TGy. 2893, 74. o.

⁴⁶ VÚV–VHA Praha, fond Hlavní štáb, 3. oddělení, dodakty I, karton číslo 22, ill. Simon (2006), 152. o.

Ez az adat feltehetően pontos, hiszen a tűzharcban részt vevő csehszlovák erők általában nemcsak hogy fedezékből, de kiépített állásokból – sok esetben betonerdőkből –, sokkal nagyobb számú sorozatlövő fegyverrel tüzeltek, mint ami a sok esetben teljesen nyílt és belőtt terepen előrenyomuló magyar század rendelkezésére állt, így rendkívül nagy előnyben voltak velük szemben. (Az államvédelmi őrség 31. zászlóalja egyébként egész 1938–39 során nem vesztett egyetlen halottat sem ellenséges behatásra, csak 1938. szeptember 25-én volt egy halottjuk, fegyverbaleset miatt.)⁴⁷ A korabeli – sőt akár mai – katonai forrásokról egyébként nemzetközi viszonylatban, általánosságban is elmondható, hogy a saját veszteségeket általában pontosan adják meg, az ellenségét viszont csak becslik, sokszor rendkívüli mértékben felfelé. Az ellenséges halottak számáról ezért szerepelt is akkortájt egy külön kategória, a „megszámlált ellenséges halott”, de az ellenséges halottakat – vagy azok egy részét – értelemszerűen csak az tudta megszámolni, aki a harcot később uralta (ez esetben a csehszlovák erők).

Aznap a térségben – sőt egész Csehszlovákiában – a hivatalos csehszlovák források szerint egyetlen katonájuk halt meg, akinek halála feltehetően áttételesen köthető a határincidenshez. Ő Josef Boubek tizedes volt a 11. tüzérezredből, akit Aranyszékpusztánál⁴⁸ (Gömörfügetől közvetlenül északra, Kacagópusztától északkeletre néhány kilométerre) a csehszlovák hivatalos források szerint részeg csehszlovák katonák lőtték agyon, miközben megpróbálta lefegyverezni őket. Az esetről az alapinformációk rögzítésén túl csehszlovák levéltári források – a csehszlovák Honvédelmi Minisztérium elnökségének iratai – nem tartalmaznak további részleteket. A földrajzi távolság miatt azonban biztosan nem a támadó magyar katonák áldozatául esett Josef Boubek, mivel eddig nem jutottak el az előrenyomulók. A határincidenshez annyi köze lehetett az esetnek, hogy feltehetően a helyszínre vezényelt csapaterősítések katonái között történt a végzetes kimenetelű fegyverhasználat. Esetleg előfordulhat, hogy a tettes magyar, szlovák vagy ruszin etnikumú csehszlovák katona volt – német már nem, mert a német nemzetiségűeket ekkorra leszerelték –, hiszen az országon belül nőttek az etnikai feszültségek, de valószínűbb, hogy valóban egy részeg katona lőtte le bajtársát (tehát az ok nem etnikai jellegű volt). A müncheni egyezmény után néhány nappal történt az eset, melynek következményeként rengeteg volt a nagyon elkeseredett – főleg – cseh etnikumú katona a csehszlovák fegyveres erőknél, ezért a morált, fegyelmet nagyon nehéz volt fenntartani (sok esetben ez nem is sikerült, mint ez a példa is mutatja – október második felére a helyzet ilyen téren normalizálódott).⁴⁹

A felelősök és a következmények, Felcsiki későbbi katonai pályafutása

A súlyos személyi veszteségekért részben felelős fiatal, ekkor 25 éves Meskó Tibor hadnagy személyes bátorsága elvitathatatlan, ugyanakkor hivatásos tiszt létére öntörvényűsége, a parancsok, és a sokszor begyakorolt harcászati alapelvek figyelmen kívül hagyása rendkívül súlyos hiba volt, melyért az életével fizetett nemcsak személyesen ő, de vele együtt a 2. szakasz öt további katonája is. Meskó a későbbiekben sokkal nagyobb szolgálatokat tehetett volna hazájának, ha nem így dobja el a fiatal életét.

⁴⁷ Lášek (2008), 332. o.

⁴⁸ A hivatkozott cseh levéltári forrásban a helyszín tévesen Aranypusztaként szerepel, ilyen és hasonló nevű puszták a térségben azonban nem voltak, csak Aranyszékpuszta, mely a korabeli részletes térképek alapján egyértelműen beazonosítható.

⁴⁹ VÚV–VHA Praha, Prezidium MNO, 1939, i. č. 16 422, sign. 72 ½. karton číslo 13 028, ill. Plachý 2009, 25. o.

Az 1938–39 során zajlott határincidensek, illetve Kárpátalján a terület-visszacsatolással kapcsolatos hadműveletek során az 1936. augusztus 20-án hadnaggyá kinevezett Meskó Tibor volt az egyetlen hivatásos állományú, aktív szolgálatban lévő honvédtiszt, aki hősi halált halt. A posztumusz részére adományozott hadikitüntetése mellett Meskót – szintén posztumusz, évfolyamtársaival együtt – 1940. május 1-jével főhadnaggyá nevezték ki.

A határincidens lezajlásáért egyedül felelős Felcsiki Gáborral kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy saját hatáskörben elrendelt vállalkozásával nemcsak a saját katonáit sodorta veszélybe, de a hozzájuk a határ túloldalán lelkesen csatlakozó helyi magyar lakosságot is (utóbbiakat az incidenst követően akár a csehszlovák hatóságok megtorlásának is kitéve). Ezeken az aspektusokon túlmenően, akciójával a magyar kormány békés területi revízióra törekvő diplomáciai erőfeszítéseinek is kárt okozott.

A határincidens 1938. október 10-én a komáromi tárgyalásokon is szóba került, ahol a szlovák fél számon kérte az akciót, magyar oldalról pedig a rend fenntartására vonatkozó szigorú parancs megismétlését jelezték, egyben a magyar delegációból Teleki Pál – ekkor vallás- és közoktatásügyi miniszter – megjegyezte, hogy a felelős tiszt hadbírótság elé lesz állítva.⁵⁰

Bár az eljárást megindították ellene, Felcsiki Gábor százados elítélésére azonban a későbbiekben mégsem került sor, mert az ügyében elmeszakértői vizsgálatot rendeltek el, mely megállapította, hogy a századparancsnoknál a határincidens lezajlásakor olyan fokú öntudatzavar, illetve kóros lelkiállapot állt be, amely hatására józan ítélőképességét elvesztette. A vizsgálat ezért végül arra a megállapításra jutott, hogy Felcsiki a tett idején büntetőjogilag nem volt beszámítható, így az ellene folyó eljárást megszüntették.⁵¹

Az ellene folyó, végül megszüntetett eljárásnak Felcsiki Gábor tiszti személyi okmánygyűjtőjében fennmaradt anyakönyvi lapján sincs nyoma és az sem látható benne, hogy a későbbi pályafutását ez az akciója negatívan befolyásolta volna. Anyakönyvi lapjából megtudható, hogy Felcsikit 1939. január 23-án a 7/III. határbiztosító-zászlóalj állományából áthelyezték Jolsvára, az 1. határvadász-zászlóalj állományába, ahol az 1. portyázó század parancsnokságát vette át. (Dátuma miatt egyértelműen kijelenthető, hogy még ez az áthelyezés sem a határincidens következménye volt, ugyanis ezzel a nappal állították fel a kassai VIII. hadtestet, és ez jelentős átszervezésekkel járt.) Innen 1940. október 30-ával a salgótarjáni 57. határvadász portyázó osztály állományába helyezték át (ahol december 1-jével szintén az 1. század parancsnokságát vette át). 1942. február 1-jével Budapestre, törzstiszti tanfolyamra vezényelték, közben 1942. április 1-jével őrnaggyá nevezték ki. A törzstiszti tanfolyamról vonult be májusban mozgósítási beosztásába, a tornaljai 13/III. gyalogzászlóalj parancsnokságát vette át. Felcsiki őrnagy a magyar 2. hadsereghez beosztott 13/III. gyalogzászlóalj parancsnokaként vonult el a keleti hadszíntérre 1942. június 20-án. Az itt nyújtott teljesítményéért 1942. október 28-án a német II. osztályú Vaskeresztrel, 1943. január 7-én pedig a Magyar Érdemrend hadiszalagon, kardokkal adományozott lovagkeresztjével tüntették ki. A téli szovjet áttörés nehéz harcainak során, melynek alatt zászlóalját „kimagaslóan bátor és vitéz magatartással, nyugodtan vezette” 1943. január 16-án Felcsiki Márkitól északkeletre 4 km-re szovjet hadifogságba esett. 1943. május 1-jével alezredessé nevezték ki. A szovjet hadifogságból Felcsiki csak igen hosszú idő elteltével, 1950. december 3-án tért haza, ez egyben a katonai pályafutásának a végét is jelentette.⁵²

Felcsiki Gábor 1941 májusában Egyed Aladár (1890–1974) akkor szegedi evangélikus főesperesnek írt levelében így minősítette akcióját:

⁵⁰ Sallai (2002), 86–87. o.

⁵¹ Simon (2006), 153. o.

⁵² HM HIM HL KI 251/3207. sz. tiszti okmánygyűjtő alapján.

„... végtelenül büszke vagyok vállalkozásomra, mely egész Európában először tört át kiserőd rendszerű megerősített védelmi vonalat, de nem ám zuhanóbombázó segítségével, nem tüzérséggel, még csak nem is nehézfegyverekkel támogatottan, csak csupán puskával, szuronnyal és magyar szívvel!”⁵³

Hogy az elesett katonái hozzátartozóinak minderről mi a véleménye, azt Felcsiki minden bizonnyal nem kérdezte meg...

Felhasznált források:

Kiadatlan források

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár (HL)

A honvéd vezérkar főnöke (Vkf.) I. osztály iratai, 1938

Kitüntetési felterjesztések (Kit. – különgyűjtemény), 1. doboz

Központi Irattár (KI) tiszti okmánygyűjtők

Tanulmánygyűjtemény (TGy.):

2893 – Felcsiki Gábor: 1938. október 5-e története

2983 – Kovács Dezső: Felsőhangony, 1938. október 5.

Vojenský ústřední archiv (VÚV–VHA, Prága)

A csehszlovák vezérkar 3. osztályának iratai, 1938

MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára

XXXIII./2/a. 1901. évi agárdi (Zemplénagárd) születési anyakönyvi másodpéldány

XXXIII./1/a. 1977. évi Miskolc I. kerületi állami halotti anyakönyv másodpéldánya

Felhasznált irodalom

Beneš, Jaroslav: Stráž obrany státu 1936–1939. Dvůr Králové nad Labem, FORTprint, 2007. (Beneš 2007)

Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) 1939. évfolyama

Sallai Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris, 2002. (Sallai 2002)

Simon Attila: Cseh és szlovák kolonisták betelepítése Dél-Gömör falvaiba a két háború közötti időszakban. In: Gömörország 2004/1. 40–45. o. (Simon 2004)

Simon Attila: Síppal, dobbal, nagybögővel – avagy kísérlet a „Felvidék visszafoglalására”. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2006/4. 145–159. o. (Simon 2006)

Szarka László–Sallai Gergely–Fedinec Csilla: Az első bécsi döntés okmánytára. Diplomáciai iratok 1938. augusztus–1939. június. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. (Szarka–Sallai–Fedinec 2017)

Lášek, Radan: Jednotka určení SOS. Díl třetí. Praha, Cody Print, 2008. (Lášek 2008)

Marek, Jindřich: Hraničářská kalvárie. Cheb, Svět Křidel, 2004. (Marek 2004)

Plachý, Jiří: Nástin personálních ztrát Československé armády v době od 21. května 1938 do 31. března 1939. Praha, PIC MO, 2009. (Plachý 2009)

Internetes források

Jogszabálykereső (hatályos jogszabályok gyűjteménye): <https://net.jogtar.hu/>

A Magyar Közlöny elektronikus számai: <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php>

Országgyűlési irományok: <http://www.parlament.hu/iromanyok-lekerdezese>

⁵³ HM HIM HL TGy. 2893, 4. o.